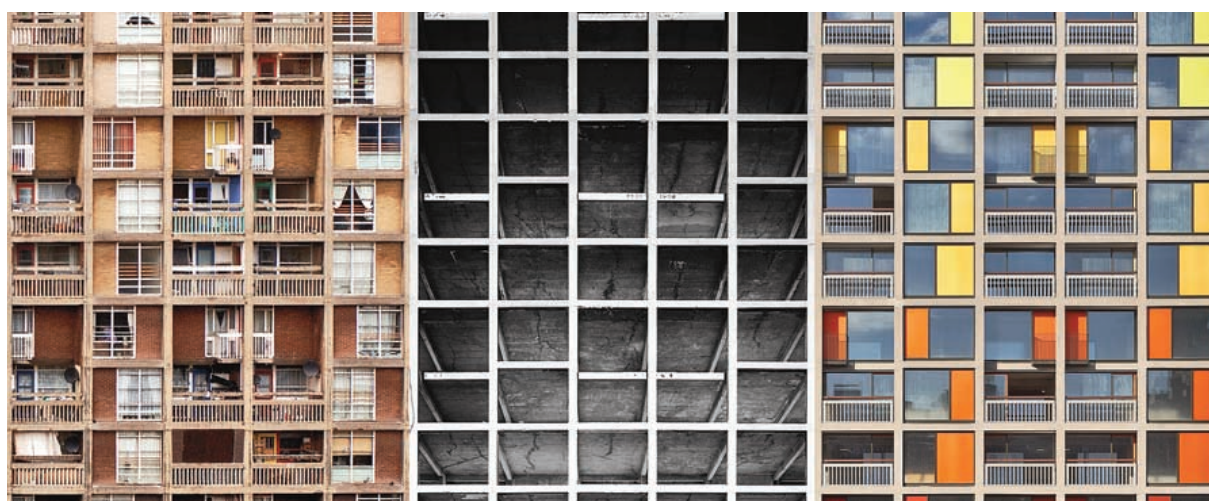


Poválečná bytová výstavba a památková péče na příkladu Velké Británie a Skandinávie

Eva NOVOTNÁ

ANOTACE: Článek o památkové ochraně sídlišť v zahraničí se zaměřuje na malý, nicméně ilustrativní vzorek Velké Británie a Skandinávie. Dánsko, Anglie a Škotsko, kterým se věnuje v textu největší pozornost, rozvíjely po válce velice výrazné a místy i podobné koncepty hromadného bydlení. Cílem článku je přiblížit stručně historii poválečné bytové architektury ve zmíněných částech Evropy a problematiku jejího vnímání z pohledu veřejnosti a památkových orgánů. Kromě příkladů konkrétních států chráněných sídlišť se článek zamýšlí také nad jejich obnovou a budoucí udržitelností.



1

Sídliště jsou naše minulost

Poválečná architektura to v českém prostředí stále nemá jednoduché. K docenění její kvality stále chybí dostatečný časový odstup spojený s nelehkým úkolem vyrovnat se s obdobím socialismu. Poválečné stavby jsme si zvykli přehlížet, v horším případě je zjednodušeně označovat za „komunistické“. Tato nálepka, kterou v diskusích dodnes slyšíme, pak v mnoha případech slouží jen jako zástěrka pro nevhodné úpravy, přestavby či dokonce demolice pozoruhodných budov (viz obchodní dům Ještěd v Liberci).

V západních zemích se poválečná architektura 50. až 70. let nepotýká s paušálním odsouzením a o stavby vrcholného a pozdního modernismu se zajímají odborníci mnoha profesí i široká veřejnost. Nebylo tomu tak ale vždycky. Západ si však na rozdíl od nás už svou antimodernistickou dobu odžil v 80. a 90. letech. Základní etapa poválečné architektury včetně jejích obdivuhodných rysů i kritizovaných negativ tak dnes vzbuzuje na Západě méně emocí a větší respekt. Kromě reprezentativních staveb předních postav moderní architektury zís-

kávají v poslední době na významu i realizace běžného charakteru – bytové domy, sídliště, školy, průmyslové objekty, mosty apod. Z pohledu odborníků ilustrují tyto stavby pozoruhodnou etapu modernizace demokratických států Evropy, jsou svědky politiky sociálního blahobytu 40. a 50. let a ekonomické konjunktury, technologického a vědeckého optimismu let 60.

Skandinávci a do určité míry i Britové pak připisují v poválečné modernizaci svých států zvlášť významnou roli bytové politice a hromadnému bydlení, tedy i výstavbě sídlišť. O historii bytové výstavby 40. až 70. let se tak v posledních letech zajímá stále více odborníků včetně historiků architektury. Jejich interpretace hromadného bydlení jako vize modernismu vybudovat lepší svět dobře zapadá do mozaiky obecného vývoje poválečné architektury.

Skandinávie

Skandinávští badatelé mluví o historii poválečných sídlišť smířlivě a místy dokonce s pro nás nezvyklou dávkou sebevědomí. Hromadné

Obr. 1. Sheffield (Velká Británie), sídliště Park Hill. Průběh rekonstrukce fasády obytného bloku. (Foto: Keith Collie, 2012)

bydlení každopádně považují za „jeden z nejvýznamnějších příkladů fyzické manifestace skandinávského konceptu sociálního státu (welfare state)“.¹ Z této perspektivy se poválečná sídliště ve Skandinávii ocitají ve značně příznivějším světle než naše uvažování o „komunistických panelácích“. Koncepte tamějších sídlišť ovšem vzešla ze společenského systému, na kterém skandinávské země do jisté míry vybudovaly svou národní identitu a se kterým se dodnes v podstatě ztotožňují. Nutno dodat, že bytová

■ Poznámky

1 STENBRO, Rikke; RIESTO, Svava. Beyond the Scope of Preservation? On the life and potential national heritage protection of early Danish and Norwegian mass housing. *The Nordic Journal of Cultural Policy*. 2014, č. 2, s. 211. ISSN (Online) 2000-8325. Dostupné online na WWW: https://www.idunn.no/nkt/2014/02/beyond_the_scope_of_preservation_-_on_the_life_and_potenti [cit. 16. 9. 2015].



2



3



4

Obr. 2. Londýn (Velká Británie), Trellic Tower. (Foto: Elain Harwood, 2015)

Obr. 3. Kodaň (Dánsko), sídliště Bellahøj. Převzato z: DIRCKNICK-HOLMFELD, K., cit. v pozn. 10. S. 63. (Reprofoto: Eva Novotná, 2015)

Obr. 4. Londýn (Velká Británie), bytový komplex Alexandra Road. Jedna z prvních zapsaných památek poválečného hromadného bydlení v Anglii. (Foto: Elain Harwood, 2015)

výstavba zde vznikla na základě demokratických principů rozhodování a řídila ji tradičně silná a respektovaná bytová družstva či veřejný sektor.

Architektura dánských a švédských sídlišť se z počátku opírala o kvality vernakulární, „humanistické“ moderny, kterou tam jezdili studovat ve 40. letech například britští a dokonce i čeští architekti.² 50. létům pak ve Skandinávii, podobně jako v ostatních zemích Evropy, dominoval Le Corbusierův model Zářícího města s výškovými domy stojícími v zeleni. Jeho obytný blok Unité d’habitation v Marseille napodobovali autoři deskových domů v Kodani (např. Høje Gladsaxe, 1963–1968)³ i Londýně (např. Alton West, Roehampton, 1955–1959). V Dánsku však byly brzy výškové

domy kritizovány a nahradila je nízká sídliště, jak dokládá například kodaňský soubor Albertslund Syd (1963–1968) hustě zastavěný typizovanými atriiovými domky.⁴ Dříve než ve Velké Británii či jinde v Evropě zde také převládala snaha rozbit typizovaný a unifikovaný vzhled sídlišť. Dánské projekty pak dlouhou dobu experimentovaly s používáním panelů, s nimiž se však snažily dosáhnout větší rozmanitosti, variability a tradiční urbanity (např. bytový komplex Galgebakken, 1973–1974, a Hyldespjældet, 1974–1975, v Kodani).⁵

Velká Británie

Britové podobně jako Skandinávci spojují poválečný vývoj hromadného bydlení s budováním sociálního státu. Charakteristická je pro ně veřejná podpora bydlení a „stavění pro místní komunitu“, které označují za synonymum, dokonce za politickou oporu národního konsensu.⁶ Plánování a realizaci hromadného bydlení řídily ve Velké Británii městské rady (samospráva) a jejich rozsáhlá stavební a architektonická oddělení. Koncepce sídlišť vycházela dlouhou dobu z ideální představy smíšené zástavby, která spolu s bohatou občanskou vybaveností měla přispět k pestrému životu lokality. Na jednom místě zde měli bydlet staří,

■ Poznámky

2 V britském kontextu se skandinávská (zejména švédská) alternativa funkcionalismu 40. let označuje pojmem New Empiricism. BULLOCK, Nicholas. *Building the Post-War World*. London / New York : Routledge, 2002. ISBN 978-0415221795. S. 45–49. O skandinávských cestách českých architektů informoval například v roce 1947 časopis *Architektura ČSR*. Viz např. ŠULA, Ivan. Ze skandinávské cesty. *Architektura ČSR*. 1947, roč. 6, č. 10, s. 308–309. Bez ISSN; nebo GOČÁR, Josef; PAUL, Gustav; STORCH, Karel. Poznatky z cest do Švédska, Finska a Dánska. *Architektura ČSR*. 1947, roč. 6, č. 10, s. 298–307. Bez ISSN.

3 DIRCKNICK-HOLMFELD, Kim. *Guide to Danish Architecture 1960–1995*, vol. 2. Copenhagen : Arkitektens Forlag, 1995. ISBN 8774071130. S. 13–15 a 57.

4 Tamtéž. S. 13–15 a 55–56.

5 Tamtéž. S. 128–131.

6 Lze přeložit i jako stavění pro komunu, obec apod. V originále „building for community“ – GLENDINNING, Miles; MUTHESIUS, Stefan. *Tower-block: modern public housing in England, Scotland, Wales and Northern Ireland*. New Haven / London : Yale University Press, 1993. ISBN 978-0300054446. S. 94. Důležitost konsensu potvrzuje i současné používání pojmu komunita, které převládá v britském slovníku napříč tématy. Jeho aktuálnost dokládá i název jedné z předních organizací angažujících se v současné bytové politice Velké Británie – Agentury pro domácnosti a komunity (Home and Communities Agency).



5



6

Obr. 5. Londýn (Velká Británie), Sídliště Barbican. (Foto: Elaine Harwood, 2015)

Obr. 6. Londýn (Velká Británie), Sídliště Barbican. (Foto: Elaine Harwood, 2015)

mladí, rodiny i bezdětní.⁷ Tomu odpovídala pozornost věnovaná různorodým dispozicím domů i bytů. Vysoké domy s malými byty byly určeny pro bezdětné či starší páry a jednotlivce. Nižší bytovky s většími mezonetovými byty a tradiční řadové domky obývaly rodiny s dětmi. Malebná poválečná sídliště se vyznačují řádkovou zástavbou vyšších cihlových domů v kombinaci s řadovkami. V 50. letech je vystřídal brutalistní koncept „betonových soch v krajině“ – vysokých bodových domů ve volné zeleni. Britská sídliště 60. let pak poznáme podle vysokých bodových a deskových domů le corbusierovského stylu s výraznou strukturou betonových lodžii a nožičkami. Během následující dekády se stavební boom a projekty vysokých sídlišť, jejichž architektonická kvalita rapidně klesala, ocitly v hluboké krizi.

Britové se na poválečný vývoj sociálního státu a hlavně na jeho fyzický odkaz v podobě sídlišť dívají v mnoha případech dost kriticky. Snad také proto, že masivně uplatněný koncept bydlení ve výškových domech stojí ve své podstatě proti silné britské tradici zahradních měst a intimního rodinného bydlení v řadovém domku.

Sídliště jako památka

Odkaz poválečného hromadného bydlení ve sledovaných zemích je citelný a je zajímavé pozorovat, jak se s tímto dědictvím vyrovnává památková péče. Památkové orgány v Dánsku i ve Velké Británii věnují pozornost na prvním místě památkám nejvyšší umělecké kvality a předního významu. V Dánsku ani Norsku například není žádné sídliště zapsáno na seznam státěm chráněných památek. Oproti tomu

Švédsko a Finsko již vybrané příklady poválečného bydlení chrání.⁸ V Norsku byl k památkové ochraně neúspěšně navržen obytný soubor Lambertseter v Oslu (1951–1962). V Dánsku se dlouhodobě diskutuje o zapsání prvního rozsáhlého moderního sídliště Bellahøj v Kodani.⁹ Jedná se o obytný soubor s výškovými cihlovými i panelovými domy obklopenými rozsáhlým parkem, který navrhl přední dánský krajinný architekt Carl Theodor Sørensen.¹⁰ V návrhu na zapsání Bellahøj na seznam dánských památek se o sídlišti píše jako o ikoně poválečného vývoje sociální politiky charakteristické používáním průmyslových stavebních metod a typizovaných panelových konstrukcí a novými urbanistickými strategiemi. Samotné rozvržení sídliště a osazení prvních dánských „mrakodrapů“ o 9–13 patrech na nejvyšší místo v Kodani podle dánských odborníků symbolicky vyjadřuje dobovou nadřazenost modernismu s jeho neotřesitelnou vírou v pokrok.¹¹

Památkové organizace ve Velké Británii se věnují systematickému dokumentování staveb druhé poloviny 20. století a jejich prohlašování za památky přibližně od 70. let. Otázka stáří zapsaných objektů, podobně jako u nás, hraje při výběru svoji roli.¹² Kromě stáří rozeznává anglické právo také kritérium estetické hodnoty, přičemž stavba může být považována za památku, i když nejeví vizuální kvality, zato reprezentuje výjimečnou technologii nebo významné aspekty ekonomických a sociálních dějin země či národní zájem.¹³

Organizace spravující anglické historické dědictví (English Heritage, dnes Historic England) zapsala od počátku 90. let přibližně tři desítky poválečných sídlišť a bytových domů, přičemž celkový počet zapsaných památek postavených po roce 1940 činí přibližně 300.¹⁴ Na seznam památek se mezi první příklady poválečného hromadného bydlení dostalo v roce 1993 lon-

dýnské sídliště Alexandra Road Estate v Camden (Neave Brown, 1968–1978). Projekt Alexandra Road – pozoruhodný soubor betonových terasových domů – ve své době kriticky reagoval

■ Poznámky

7 Smíšená zástavba – tzv. Mixed Development – stanovený standard poválečného bydlení se řídil představou „Need and Fit“, kdy jednotlivému typu domácnosti odpovídá konkrétní typ bydlení. Srov. BULLOCK, N., cit. v pozn. 2. S. 160–164; a GLENDINNING, M.; MUTHESIUS, S., cit. v pozn. 6. S. 22–23 a 29–34.

8 Základní informace lze najít na stránkách Švédské národní rady pro kulturní dědictví (Riksantikvarieämbetet: <http://www.raa.se/om-riksantikvarieambetet/in-english/>) a Finské národní rady pro památky (Museovirasto: <http://www.nba.fi/en/index>), kde je zmíněn i projekt na dokumentaci poválečné architektury spojené se sociální politikou státu (The Built Welfare Project). Informace o konkrétních příkladech moderní architektury obou zemí shromažďují národní odnože organizace DOCOMOMO International.

9 Sídlišti Lambertseter a Bellahøj a procesu jejich zařazení do kulturního dědictví se věnuje článek STENBRO, R.; RIESTO, S., cit. v pozn. 1. S. 210–234.

10 DIRCKNICK-HOLMFELD, Kim. *Guide to Danish Architecture 1000–1959, vol. 1*. Copenhagen : Arkitektens Forlag, 1995. ISBN 8774071572. S. 264.

11 STENBRO, R.; RIESTO, S., cit. v pozn. 1. S. 228.

12 Velká Británie, respektive Anglie, Skotsko i Wales, dodržuje odstup 30 let. Dánská agentura pro kulturu (Dansk Kulturstyrelsen) klade požadavek na stáří památky 50 let, oproti tomu Norové nemají žádné věkové limity pro případné prohlašování památek a jsou známi svou tradicí zapisování nedávných či dokonce současných staveb.

13 Principles of Selection for Listing Building, Department for Culture, Media and Sport. <https://content.historicengland.org.uk/content/docs/guidance/principles-of-selection-for-listing-buildings-2010.pdf> [cit. 15. 9. 2015].

14 HARWOOD, Elaine. *England: A Guide to Post-War Listed Buildings*. London : English Heritage, 2003. ISBN 978-0713488180.



7



8

Obr. 7. Londýn (Velká Británie), Robin Hood Gardens, současný stav. Od roku 2008 probíhá mediální kampaň za záchranu tohoto bytového domu od významných architektů Alison a Petera Smithsonových. (Foto: Elaine Harwood, 2015)

Obr. 8. Londýn (Velká Británie), Robin Hood Gardens, současný stav, detail. Památkový orgán Historic England i britské ministerstvo kultury návrh na zapsání do seznamu památek letos v létě definitivně zamítly. (Foto: Elaine Harwood, 2015)

na výškovou zástavbu většiny britských sídlišť. Obrovské věžáky pak v seznamu reprezentuje například dvojice londýnských projektů komunálního bydlení Balfron Tower (1963–1967) a Trellick Tower (1966–1972) od významného architekta Ernö Goldfingera. Mezi zapsanými památkami najdeme také tradiční cihlová sídliště z 50. let – například Lammas Green v Lewishamu (Donald MacMorran, 1950–1957). Obecně však v soupisu kulturního dědictví převažují architektonicky i sociálně výjimečné a ambiciózní projekty 60. a 70. let. Z nich jmenujme například Barbican Estate v Londýně (Chamberlin, Powell and Bon 1965–1976), který zahrnuje kromě třinácti bytových bloků také tři věžové domy o neuvěřitelných čtyřiceti dvou podlažích, školy, knihovnu, umělecké centrum a muzeum. Z mladších sídlišť stojí mimo Londýn uveďme ještě slavný participační projekt Ralpha Erskina The Byker Wall v Newcastle upon Tyne z poloviny 70. let.¹⁵

V poslední době se snaha zachovat aspoň vzorky poválečného sociálního bydlení ukazuje jako prozíravá. Zvláště v Londýně totiž mnohá sociálně problematická či léta neudržovaná sídliště podléhají stále častějším demolicím.¹⁶ Neubrání se jí nejspíš ani odborníky oslavovaný bytový komplex Robin Hood Gardens (1969–1972) od významné architektonické dvojice Alison a Petera Smithsonových. Ta zde uplatnila vlastní koncept brutalistní archi-

tektury s otevřenými ulicemi uprostřed domů. „Ulice v nebesích“ měly podle Smithsonových obnovit pocit komunity, nabídnout prostor k dětským hrám a společným aktivitám obyvatel.

Hrozící demolice ikonické stavby Robin Hood Gardens rozpoutala v posledních letech řadu diskusí i odborných symposií.¹⁷ Nicméně Anglická společnost pro kulturní dědictví (English Heritage) ani ministerstvo kultury stavbu v roce 2009 neuznaly památkou. Dnes se po ukončeném povinném pětiletém odstupu od zamítnutí prvního návrhu a díky obnovené kampani znovu uvažuje o památkové ochraně tohoto objektu.¹⁸

Anglická památková organizace oproti tomu již v roce 1998 odvážně zapsala do seznamu památek obdobný koncept clusteru (shluku) obytných bloků propletených „ulicemi v oblacích“, který pod vlivem Smithsonových uplatnili autoři projektu neméně známého, avšak sociálně úspěšnějšího sídliště Park Hill v Sheffieldu (Jack Lynn, Ivor Smyth, 1957–1961). To se nakonec dočkalo i kvalitní obnovy a těší se velké popularitě.

Skotsko

Na britských ostrovech působí také Královská komise pro starověké a historické památky Skotska (The Royal Commission on the Ancient and Historical Monuments of Scotland, RCAHMS), která spolu s výkonnou složkou Historické Skotsko (Historic Scotland) v posledních deseti letech úspěšně propaguje památky poválečné doby. Prostřednictvím konferencí, publikací a výstav zde památkové orgány soustavně přibližují široké veřejnosti skotskou architekturu 20. století a zamýšlejí se i nad strategiemi jejího zachování. Poučná je v tomto směru dvojice příruček o poválečné architektuře a jejím památkovém potenciálu vydaná organizací Historické Skotsko v roce 2009.¹⁹

Pro představu uvedme statistiku zapsaných památek ve Skotsku, ve které z celkového počtu 47 600 památek tvoří právě poválečné

■ Poznámky

15 Všechny výše uvedené příklady zapsaných sídlišť a bytových domů lze vyhledat na stránkách Historic England: <https://historicengland.org.uk/listing/the-list/> [cit. 15. září 2015].

16 Pro demolici zastaralých a dnes ekonomicky neefektivních poválečných projektů komunálního bydlení stojících na nesmírně cenných pozemcích Londýna se v poslední době hlasitě vyjádřil britský ministr bydlení a bytové výstavby Brandon Lewis, který například výškové domy 60. let označil za „něco, na co jistě nikdy z nás není hrdý“. <http://www.theguardian.com/housing-network/2015/jan/13/build-new-homes-weeks-months-housebuilders> [cit. 25. června 2015].

17 Kampaň proti demolici vedla především organizace The Twentieth Century Society a britská odborná periodika *Building Design* a *Architectural Review*. Zachování Robin Hood Gardens podpořily i renomované osobnosti současné architektury Zaha Hadid a Richard Rogers. http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/england/london/7281156.stm [cit. 15. září 2015].

18 Návrh opět podává Společnost pro 20. století (The Twentieth Century Society). Ta od roku 1979 úspěšně propaguje moderní architekturu po roce 1914 a iniciuje její zapisování na seznam památek. Kampani na zachování Robin Hood Gardens se věnuje intenzivně od roku 2007, kdy ji poprvé navrhla na zapsání. <http://www.c20society.org.uk/?s=robin+hood+gardens> [cit. 20. června 2015].

19 Kol. aut. *Scotland: Building for the Future. Essays on the architecture of post-war era*. Edinburgh : Historic Scotland, 2009. ISBN 978-1-84917-014-7; COOPER, Malcolm; MAYS, Deborah (eds.). *Scotland: Building for the Future. Transactions*. Edinburgh : Historic Scotland, 2009. ISBN 978-1-84917-040-6. Z dalších publikací dostupných on-line na stránkách Historic Scotland jmenujme: *Glasgow's Post-war Listed Buildings* a *Edinburgh's Post-war Listed Buildings*. Článek o ochraně poválečné architektury ve Skotsku vyšel v roce 2012 ve speciálním čísle časopisu *Architektúra a urbanizmus* věnovaném hromadné bytové výstavbě a jejímu památkovému potenciálu: RODWELL, Dennis. Oslava a ochrana kulturního dědictví 20. století v Škótsku. *Architektúra a urbanizmus*. 2012, roč. 46, č. 1–2, s. 73–95. ISSN 0044-8680.



9



10

stavby 237 položek.²⁰ Bytovou výstavbu v seznamu zastupují přibližně dvě desítky památek. Kromě prvních poválečných vernakulárních projektů a dvou sídlišť z 60. let v Edinburgu dnes Skotové chrání také jednu z nejvyšších budov v Glasgow – 24podlažní Anniesland Court (Jack Holmes and Partners, 1967–1968).²¹

Organizace Historické Skotsko, jak už bylo řečeno, dlouhodobě a systematicky dokumentuje a inventarizuje moderní architekturu, průmyslové dědictví, městská umělecká díla a při výzkumu spolupracuje s univerzitami, muzei a archivy. Za zmínku stojí také její spolupráce s institutem Národního zaznamenávání památek Skotska (Scottish National Buildings Record, dnes National Monuments Record of Scotland), který se od 40. let zaměřuje na filmování a dokumentaci ohrožených staveb. V 50. letech natáčel mizející městské slumy, na jejichž místě se stavěly rozsáhlé bytové komplexy. Odborníkům dnes tyto filmy slouží i jako dokumenty k historii sídlišť.²² Mnohá z nich se totiž v posledních dvaceti letech ve Skotsku zbourala. Glasgow například ztratil jednu ze svých výrazných brutalistních bytoven, Hutchesontown C (1960–1965) od předního skotského architekta Sira Basila Spence, autora slavné poválečné dostavby vybombardované katedrály v Coventry. Demolici bloku v Hutchesontownu předcházela neúspěšná snaha organizace DOCOMOMO prohlásit soubor za památku. V roce 1993 přihlížela jeho triumfálnímu zničení sezvaná městská rada i široká veřejnost. Tento antimodernistický spektakl dopadl tragicky. Detonace obrovské budovy zranila řadu diváků a způsobila dokonce jedno úmrtí.²³

Demolicí prochází v současné době architektonicky méně ambiciózní obytný soubor Red Road Flats, postavený v Glasgow přibližně ve stejné době jako Hutchesontown. Sídliště Red Road Flats se skládalo z osmi typizova-

ných věžových domů až o 31 podlažích a představovalo ve své době nejvyšší obytné domy v Evropě. Proti takovému bydlení uvnitř obrovských monolitů stojících uprostřed pustiny se v Británii i jinde na Západě razantně vymezila celá následující generace postmoderny. Ta modernistickému řešení vyčítala odosobněnost a ztrátu pocitu komunity a lokálního kontextu. Výškové domy a paneláky vinila za vzniklé sociální problémy, kriminalitu a vandalismus. Většina sídlišť, podobně jako Red Road Flats v Glasgow, se ovšem stala sociálně vyloučenou lokalitou vlivem více faktorů, nejen kvůli „chybné“ architektonické koncepci. Sídliště následkem nedostatečné údržby rychle sešlo, potýkalo se také s četnými stavebními nedostatky, vlhkostí a plísněmi. V každém případě je dnes obnova Red Road Flats, fyzická i morální, téměř nereálná a sídliště od roku 2012 postupně mizí ze siluety města. Vědomí, že si přesto zaslouží svoje místo v historii poválečné hromadné výstavby, ať už pozitivní, či negativní, vedlo k zajímavé iniciativě. Organizace Glasgow Museums od okamžiku plánované demolice dokumentuje historii sídliště, sbírá fotografie, konzervuje artefakty, sepisuje osobní příběhy obyvatel a pořádá výstavy a diskuse.²⁴

Nemilosrdný úpadek některých ambiciózních projektů 60. let dokládá také osud skotského nového města Cumbernauld. Původně oslavované architektonické řešení nové aglomerace se v 70. a 80. letech stalo v očích architektů a odborníků symbolem rigidního modernistického plánování. Nicméně obyvatelé Cumbernauld, jednoho z přibližně dvacítky nových měst Velké Británie, si bydlení zde dlouhou dobu pochvalovali. V 90. letech pak nastal zlom. Vlivem odlivu obyvatel a změny majetkoprávních vztahů se kvalita bydlení v Cumbernauld rapidně zhoršila a město získalo špatnou pověst. Od roku 1999 zde probíhá demolice městského centra, proti které dlouhodobě vystupují britští od-

Obr. 9. Sheffield (Velká Británie), sídliště Park Hill. Jde údajně o jednu z největších památek v Evropě. Dobová ilustrace k článku v časopise *Building Design* z roku 2009, který budoucnost chátrajícího komplexu viděl skepticky. (Reprofoto: Eva Novotná, 2015).

Obr. 10. Sheffield (Velká Británie), sídliště Park Hill. Cenami ověřená rekonstrukce komplexu proběhla v letech 2011–2013 podle projektu architektonické kanceláře Hawkins/Brown. Pohled na obnovené sídliště směrem od města. (Foto: Daniel Hopkinson, 2014)

■ Poznámky

20 Za cenné informace, názory a odkazy na uvedenou literaturu týkající se památkové ochrany poválečné architektury ve Skotsku děkuji Dawnu McDowellovi (Deputy Head of Listing and Designed Landscapes, Historic Scotland). Za vstřícnou konzultaci a kontakty na důležité osobnosti britského kulturního dědictví děkuji také profesoru dějin architektury a památkové péče Milesi Glendinningovi (University of Edinburgh, School of Architecture).

21 Kol. aut. *Scotland...*, cit. v pozn. 19. S. 18–9 a 24.

22 MURRAY, Diana; THOMAS, Jane. *Scotland's Post-War Architectural Heritage: The National Collection at RCAHMS*. In Kol. aut. *Scotland...*, cit. v pozn. 19, s. 100. Historické Skotsko registruje také filmové záznamy budov, sídlišť a architektů uložené ve Skotské národní knihovně (Scottish Screen Archive). K tomu více: MCBAIN, Janet. *Preserving Scotland's Post-War Buildings*. In COOPER, M.; MAYS, D., cit. v pozn. 19, s. 86–95.

23 Demolici a její okolnosti kritizovali Miles Glendinning a Stefan Muthesius v knize o historii poválečné veřejné bytové výstavby ve Velké Británii, která vyšla jen o rok později. V doslovu píše, že toto neštěstí by mohlo znamenat konec velkým gestům a výpadům proti hromadnému bydlení z období modernismu a začátek věcné dokumentace a reflexe této problematiky. Srov. GLENDINNING, M.; MUTHESIOUS, S., cit. v pozn. 6. S. 327.

24 Více na <http://www.redroadflats.org.uk> [cit. 16. září 2015]. Za upozornění děkuji opět Dawnu McDowellovi.

borníci. Opakovaně se uvažovalo také o zapsání města, nebo aspoň městského centra na seznam kulturních památek. V roce 2003 se Cumberlandauld objevilo mezi dvaceti nejohroženějšími památkami modernismu 20. století ve Velké Británii vyhlášenými organizací ICOMOS.²⁵

V roce 2007 hostilo Skotsko v Edinburgu mezinárodní konferenci iniciovanou společností DOCOMOMO, která se vyjadřovala k otázkám dokumentace poválečné hromadné výstavby a jejího památkového a kulturního potenciálu. Konferenci s výmluvným názvem Trash or Treasure následovalo o čtyři roky později další setkání DOCOMOMO opět v Edinburgu na téma hromadné bydlení na Západě a Východě (Mass Housing: West – East). Na něm představila kontext české bytové výstavby americká badatelka Kimberly Elman Zarecor. Její příspěvek se vyjádřil k možnostem památkové ochrany českých sídlišť skepticky, neboť při současných masivních stavebních úpravách bytových domů se může stát (a do jisté míry se tak již stalo), že nebude co chránit.²⁶

Jsou sídliště naše budoucnost?

Architekti, urbanisté, sociologové, sociální geografové, kulturologové a antropologové, historici a v neposlední řadě historici umění nacházejí v historii sídlišť bohatý zdroj příběhů 20. století. Dávají je do souvislostí se sociální proměnou měst, demografickým vývojem obyvatelstva, dějinami architektury a urbanismu, politických systémů, ekonomiky a sociální politiky. Jaký příběh otevírají sídliště pro památkovou péči? Co, proč a jak v případě bytových domů a celých sídlišť vlastně chránit? Otázky na první pohled působí provokativně, narušují stereotyp, že památkami poválečného období by měly být architektonicky a typologicky výlučné stavby (univerzity, kostely, kulturní nebo obchodní domy, hotely, sídla významných institucí, vily apod). Panelové domy a sídliště s jejich hlavním aspektem hromadnosti zdánlivě do kritérií výjimečnosti nezapadají.

Hromadná bytová výstavba, obdobně jako solitérní stavby, má však také svoje skvělé, průměrné a podprůměrné zástupce. Pro jejich (nejen) památkové hodnocení je ale potřeba zvolit odpovídající kritéria. Z pohledu vitruvijských klasických požadavků na architekturu (konstrukce – účelnost – krása) u staveb hromadného bydlení zdánlivě vypadává kategorie krásy.²⁷ Estetická stránka moderní architektury však měla přirozeně a jaksí mimochodem vyplynout z technického a funkčního zvládnutí stavby, z formy sledující funkci. Jak to, že se ve většině bytových domů a celých sídlišť takový účinek nedostavil?

Architektura ve službách hromadného bydlení měla v první řadě naplnit sociální funkci. Jí se kundovala účelnost a „vizuální“ stránka.²⁸ Dominance sociální, účelné či vizuální kvality hromadného bydlení se v průběhu 40. až 80. let proměňovala. Často v závislosti na společenských, ekonomických a politických okolnostech doby. Někdy sociální a účelné požadavky zcela převážily a dost možná samy o sobě byly považovány za krásné. S tímto pojetím se střídal i názor, že sociálně přínosné je jen dostatečně vizuálně ztvárněné bydlení a životní prostředí. Jestliže dobře poznáme tuto komplikovanou škálu hodnot a dokážeme interpretovat její historický kontext, máme vyřešenu otázku, proč vybrané bytové domy či sídliště chránit. Ptáme-li se, co konkrétně chránit a jak, je potřeba zhodnotit, která ze složek nejlépe odráží uvedený soubor kvalit: je to fasáda, konstrukce, urbanismus a vybavení celého sídliště, nebo architektonické detaily a výzdoba? Zde by si srovnání se zahraničím a odlišné teorie a praxe zasloužily mnohem podrobnější průzkum.

Památkově chránit, a tím i autenticky zachovat rozsáhlý obytný soubor včetně občanské vybavenosti, parkových ploch a hřišť vypadá v našem kontextu do jisté míry jako nereálný úkol. Nese to s sebou jistě řadu pochybností a organizační, právní a technologické problémy. Poválečná sídliště navíc aktuálně vyžadují modernizaci, nevyhovují tepelným standardům ani současně představě o dobrém bydlení. Mnozí tak přirozeně volají po přestavbě či zahušťování sídlišť, nikoliv po jejich ochraně a konzervování.

Jak se s tímto postojem vyrovnaly země Velké Británie, kde vybraná sídliště již dvacet let chrání? Zapisování obytných souborů vyvolává i tam řadu obav a negativních reakcí. V 90. letech se například strhla diskuse, do jaké míry památkový status finančně poškodí vlastníky dotčených nemovitostí. Výzkum prestižní Královské instituce majetkových odhadců (Royal Institute of Chartered Surveyors) takový předpoklad nepotvrdil.²⁹ Jako příklad slouží zajímavý obytný soubor Keeling Building v Londýně (Denis Lasdun, 1955–1957). Tento zchátralý a vybydlený, nicméně památkově chráněný objekt koupil v 90. letech nový majitel za vysokou částku a dokonce jej nákladně „památkářsky“ obnovil.³⁰

Za úspěch památkové péče se považuje také zachování a revitalizace chráněného sídliště Park Hill v Sheffieldu, jehož obnova se v roce 2013 dostala do úzkého výběru prestižní architektonické ceny Jamese Stirlinga. Podle průzkumů si obyvatelé sheffeldského sídliště díky diskutované památkové ochraně a odborné po-

zornosti nakonec našli vztah k jinak odmítané brutalistní architektuře vlastních domů.

Význam památkové ochrany poválečné architektury včetně staveb hromadného bydlení ve Velké Británii shrnují výstižně skotští odborníci. Jejich slova v závěru by mohla být poučná i v našem kontextu.

„Vidíme stále více důkazů, že ochrana a zachování poválečných budov může vrátit tomuto historickému dědictví dividendu v podobě posílení místní identity, vdechnutí nového života do opuštěných objektů, přilákání investic a podpory k regeneraci. Mnohé důležité budovy tohoto období nebo jejich části byly již zbourány, proto je lepší podporovat zdravou debatu nad architektonickým odkazem toho, co nám ještě zbylo, než pasivně čekat na ‚populární zpečetění‘ poválečného dědictví.“³¹

Článek vznikl v rámci výzkumného projektu Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí: Zhodnocení a prezentace jejich obytného potenciálu (kód projektu (DF13P010VV018), financovaného z Programu aplikovaného výzkumu a vývoje Národní a kulturní identity (NAKI)).

■ Poznámky

25 GLENDINNING, Miles; WATTERS, Diane T. Cumberlandauld New Town: Reception and Heritage Legacy. *Architektúra a urbanizmus*, 2012, roč. 46, č. 3–4, s. 272. ISSN 0044-8680. Více také v: GLENDINNING, Miles. Remaking the Future: The Multiple Faces of Post-War Scottish Architecture. In COOPER, M.; MAYS, D., cit. v pozn. 19, s. 53–56.

26 ZARECOR, Kimberly Elman. Bigness of Another Sort: The Challenge of Mass Housing Inventory in Czechoslovakia. In GLENDINNING, Miles (ed.). *Postwar Mass Housing: West + East*. DOCOMOMO International, E-proceedings, 2011, s. 58–63. ISBN 978-1904443537. Vývoj bytové výstavby na Slovensku na konferenci DOCOMOMO přiblížila slovenská historička architektury Henrieta Moravčíková.

27 Na tyto hodnotící aspekty hromadné výstavby upozornila například Carmen Popescu na zmiňované konferenci DOCOMOMO – GLENDINNING, M., cit. v pozn. 26, s. 73.

28 Srov. GLENDINNING, M.; MUTHESIUS, S., cit. v pozn. 6. S. 110–111.

29 Srov. HARWOOD, E., cit. v pozn. 14. S. 10.

30 Za rekonstrukci získal investor dokonce v roce 2002 ocenění RIBA (Royal Institute of British Architecture). Srov. tamtéž. S. 8.

31 Kol. aut. *Scotland...*, cit. v pozn. 19. S. 104. ISBN 978-1-84917-014-7.